

INSTITUCIONALNA OBLIKA KOLEKTIVNEGA BIVANJA

KOT NESAMOSTOJNOST IN NEPOVEZANOST STAROSTNIKOV

INSTITUTIONAL FORMS OF COLLECTIVE LIVING

AS DEPENDENCY AND UNCONNECTEDNESS OF ELDERLY

IDA HOJNIK

Povzetek

Domovi za stare funkcionirajo po industrijski logiki in zato ovirajo zadovoljevanje psihološko pomembnih potreb kot so zasebnost, samostojnost in vključenost v živiljenjsko okolje. Predlagane so nekatere možnosti za preraščanje zaprtosti in uniformnosti institucije, kot na primer: diferenciacija oskrbovancev glede na stopnjo potrebne pomoči in nege, izboljšanje strokovnosti kadrov v zavodih in razvijanje zunanjih dejavnosti.

Summary

Homes for the aged function according to the industrial logics and thus hinder the satisfying of important psychological needs of elderly such as privacy, autonomy and integration into the natural living environment. Some alternatives to the closeness and uniformity of institutions are proposed, e.g. differentiation of inmates according to needs for care and help, raising of professional skills of personnel, and development of open care.

Domovi za starostnike predstavljajo institucionalno kolektivno obliko bivanja starostnikov. Institucija omogoča maksimalno prostorsko povezanost (npr. skupna jedilnica, skupni prostori za popoldanski počitek, skupna rekreacija), na drugi strani pa minimalno stopnjo privatnosti.¹ Funkcionira po logiki industrijske proizvodnje, le da so predmet dela ljudje. Klajnšček (1985) takole ocenjuje funkcijo institucij: "Spontanost in prostovoljnost (kolikor o njej sploh lahko govorimo), je zvedena na minimum, medtem ko vsako odstopanje od organizacijskih determinant institucije

spriamljajo sankcije disciplinske, materialne in moralno političnenarave. Torej se "delavec" v tem primeru vedno nahaja le bolj ali manj v vlogi funkcioniranja institucije, ki njegovo delo hkrati ocenjuje, meri, vrednoti oziroma nagrajuje." Avtor v istem članku tudi ugotavlja, da se delovno učinkovitost - ne glede na predmet in vrsto dejavnosti - ocenjuje skozi prizmo tehnične racionalnosti (prav tam). S te perspektive sploh ni pomembno, kakšen človek stopa v kontakt s človekom, ki je "na drugi strani" v isti instituciji.

Vsaka institucija zadovoljuje le del človekove osebnosti, njena dejavnost je funkcionalno usmerjena. Star človek ima v instituciji zagotovljeno zadovoljevanje vseh osnovnih življenjskih potreb in lajšanje zdravstvenih težav. Dom funkcionira kot substitut vseh človekovih potreb. Starostniku je v domu odvzeta prav vsaka skrb do samega sebe, kar pomeni tudi razkroj odnosa do svoje lastne identitete. Položaj posameznika se v kolektivnem bivanju izkaže kot uniformno in formalno utapljanje v zakonitosti institucionalnega reda kolektivnega bivanja. Logika industrijske organizacije po kateri funkcionirajo vse institucije, preprečuje možnosti kakršnekoli spontanosti v človekovem življenju. Kolektivna oblika bivanja ohranja povprečništvu v zadovoljevanju tistega segmenta človekovih potreb, za katerega je namenjena. V njej ni prostora za širino zasebnosti. Niso redki primeri, da starostnik umre kmalu zatem, ko je prišel v dom. Taki primeri nas ne morejo začuditi, ker vemo, da institucija okrni zasebni prostor, odvzame posamezniku samostojnost in ga tudi izključi iz njegovega bivalnega okolja.² Prostorska povezanost v instituciji je formalno organizirana in zato predstavlja nasilje nad posameznikovo osebnostjo.

V domovih velikokrat prihaja do konfliktov med oskrbovanci in osebjem zaradi nepomembnih malenkosti, ki v drugačem okolju sploh ne bi prišle na dan, npr. pritožbe zaradi prehrane, moteče lastnosti sstanovalcev. Takšni konflikti pridejo na dan izključno zaradi tega, ker pozornost posamez-

nika ni usmerjena v lastno osebnost, temveč želi posameznik "zaščititi" svojo individualnost tako, da išče motnje zunaj sebe v ljudeh, ki ga obdajajo. Gre za psihološki moment, ki se izkaže pomemben pri večji koncentraciji podobnih problemov v omejenem prostoru. Institucionalno organizirano življenje problemov ne more popolnoma odpraviti. Obstajajo pa nekatere možnosti, ko institucija lahko preraste svojo zaprtost in uniformnost.

1. Diferenciacija oskrbovancev glede na stopnjo potrebne pomoči in nege. Za človeka, ki ima še vitalne sposobnosti, ni dovolj, da so zanj organizirane različne interesne dejavnosti, s katerimi "zapravlja" čas, ampak je pomembno predvsem to, da v čim večji meri skrbi sam zase, kolikor mu dopuščajo lastne moči.³ V večini slovenskih domov je ta kriterij težko uresničljiv, ker okrog 80% oskrbovancev potrebuje stalno nego (Kaučič, 1987).

2. Upoštevanje, da v institucijo prihajajo predvsem tisti, ki pomoč neizbežno potrebujejo, lahko postavimo kot pomemben kriterij strokovno usposobljenost kadra, ki pomaga oskrbovancem. V ZDA razvijajo koncept tim. "teaching nursing home" (Accetto, v tisku). Domovi predstavljajo učne baze za bodoči zdravstveni kader, tako da se študentje že med študijem seznanijo z zdravstvenimi problemi v starosti. To pozitivno vpliva tudi na oskrbovance, ker tako dobijo občutek, da se nekdo za njih še zanima in niso zgolj na stranskem tiru v "čakalnici smrti". Podobno bi lahko izobraževali tudi socialni kader, ki dela s starostniki.

3. Kot tretji pomemben kriterij presežanja institucionalne zaprtosti predstavljajo zunanje dejavnosti, ki jih nekateri domovi v Sloveniji že kar uspešno razvijajo. Z zunanjimi dejavnostmi se dom odpira v okolje, po drugi strani pa tudi okolica spoznava način življenja v domu.⁴ Dom kot institucija lahko razvija zunanje dejavnosti v omejenem obsegu, predvsem kot servisne storitve (npr. gospodinjstva pomoč, pranje perila, razvoz hrane na dom, organiziranje rekreacije za oskrbovance in druge starejše iz okolja, razna

prilaganja). Odpiranje in povezovanje z okoljem se izraža preko obiskov mladine, otrok iz vrtcev, predstavnikov družbenih institucij, znancev, prijateljev in sorodnikov. V domovih so običajno obiski dovoljeni preko celega dne, gibanje oskrbovancev ni omejeno, razen pri tistih posameznikih, ki so prostorsko in časovno dezorientirani.

Nekatere raziskave kažejo, da imajo starejši ljudje še vedno negativen odnos do domov (Jezernik, 1980; Accetto in drugi, 1987). Accetto in sodelavci so ugotovili, da s kronološko starostjo narašča negativni odnos do domskega varstva, ker se s starostjo bolj poveča emocionalna občutljivost. Živković (1973) v svoji raziskavi ugotavlja, da je pozitiven odnos do domskega varstva trikrat večji pri tistih starostnikih, ki so obiskali domove in spoznali njihovo življenje. Torej je odpiranje doma pomembno tudi z vidika informiranosti starejših o tej obliki bivanja.

Domsko varstvo je komplementarna oblika drugim, funkcionalnim storitvam starostnega varstva. Največkrat je na vrsti takrat, ko starostnik postane popolnoma odvisen od okolja. Domovi so v obstoječi institucionalni obliki nujno potrebni v prehodnem obdobju iz industrijske v informacijsko dobo. Njihov razvoj bo potekal v smeri večje profesionalizacije kadra glede funkcije nege bolnih oskrbovancev.

Odločujoč dejavnik za prihod v dom je predvsem slabo zdravstveno stanje (Kaučič, 1987; Harel, Noelker, 1982). To pomeni, da domovi postajajo vse bolj zdravstvene in vedno manj socialne institucije.⁵ Tako je v domovih profesionalno delo maksimalno racionalizirano v rutinsko zadovoljevanje fizioloških potreb. Trend naraščanja števila bolnih starostnikov v domovih se bo stopnjeval, ker se življenjska doba še vedno podaljšuje in ker razvijanje servisnih storitev v lastnem domu omogoča starostniku, da ostane čim dlje doma. Perspektiva razvoja domov v prihodnosti je v razvijanju večje individualizacije oskrbe, to pomeni več različnih oblik varstva (npr. varstvo preko dneva, preko noči), več povezanosti s sorodniki oskrbovancev ter z drugimi stanovalci

izven doma. Določeni skupni prostori so lahko namenjeni dejavnosti za mlade in starejše prebivalce bližnje okolice. Dom lahko s ponudbo najemanja svojih prostorov privabi mlajše starostne skupine ali pa vključi v svojo dejavnost tudi take programe, ki so zanimivi za starostno mešane skupine. S takšnimi spodbudami za okolico lahko dom preraste svojo institucionalnost in se razvije v lokalni izobraževalno-družabni center. Funkcija doma lahko postane večnamenska (npr. rekreacija za različne starostne skupine, debatni krožki, različne oblike samoizobraževanja-predavanja, tečaji, neformalno medsebojno izobraževanje).

Razvoj takšne oblike doma je seveda možen le v urbanem okolju. V ruralnem okolju je bolj primerno, da se varstvo starejših organizira bolj v družinski obliki (npr. družinsko varstvo starejših, podobno kot varstvo otrok). Na vasi je bolj primerna na primer večja hiša s "kolektivnim" gospodinjstvom, kjer živi nekaj starejših ljudi skupaj z gospodinjjo in negovalko. (Taki primeri že obstajajo v SR Srbiji). Razvijajo se lahko tudi gospodinjske skupnosti, ko živi skupaj več starostnikov, ki sami vodijo gospodinjstvo in si med seboj pomagajo. Pomembno je, da ostanejo ostareli kmetje v istem bivalnem okolju in podobnem stanovanjskem okolju, kot so ga bili vajeni celo življenje.

OPOMBE

1. Tisti starostniki, ki bolj izražajo potrebe po zasebnosti, čutijo v domovih manj udobja, ker nimajo možnosti za fizično zasebnost niti za samoto (ne osamljenost) v psihološkem smislu (Hooyman, Kiyak, 1988). Večina sob v domovih je dvoposteljnih, tako da mora posameznik tudi najožji bivalni prostor deliti z neznano osebo. Skupni prostori (kot npr. knjižnica, klubska soba, kotiček za popoldanski počitek) pa so namenjeni predvsem druženju in družabnim aktivnostim in ne zasebnosti posameznika.
2. Harel in Noelker (1982) ugotavljata, da v institucijah

preživijo dlje časa tisti starostniki, ki so to obliko bivanja izbrali prostovoljno in imajo stalne odnose z družino, sorodniki in prijatelji zunaj institucije. Le-ti tudi boljše subjektivno ocenjujejo svoje zdravstveno stanje.

3. Na Švedskem so v enem izmed domov za starostnike izvedli zanimiv eksperiment (Houben, 1986). Ugotovili so, da imajo stanovalci doma zagotovljene več organizirane pomoči, kot jo dejansko potrebujejo. Odločili so se, da organizirajo "pomoč po meri". Stanovalce so razdelili v tri skupine glede na stopnjo potrebne pomoči: visoka stopnja pomoči (2 - 2,5 ure), nizke potrebe po pomoči (15 - 40 minut) in neodvisni stanovalci (2 - 8 minut). Slednji so začeli sami čistiti sobo, pripravljati manjše obroke, skratka, prevzeli so večjo skrb za samega sebe. Ugotovili so, da v dveh letih ni prišlo do očitnega prehajanja iz ene skupine v drugo, zreducirali pa so lahko tudi zaposleno osebje.
4. Zunanje dejavnosti lahko razvijajo domovi v urbaniziranem okolju. V Ljubljani npr. ima najbolj razvejano zunanjo dejavnost Dom starejših občanov Bežigrad, ki ima to obliko tudi profesionalno vodeno. Ta dom je tudi najbolj napreden pri uvajanju novosti (prvi je v Ljubljani organiziral gospodinjsko pomoč na domu). Na drugi strani pa dom na Bokalcih ne more razvijati zunanih dejavnosti, ker je preveč dislociran iz visoko urbaniziranega prostora.

LITERATURA

- Accetto, B., Dom za starejše kot "teaching nursing home" (v tisku)
- Accetto, B. in drugi, Zdravstveno stanje starejših ljudi na področju Ljubljane, Inštitut za gerontologijo, Ljubljana 1987
- Harel, Z., Noelker, L., Social Integration, Health and Choice, Research on Aging, Vol. 4, No. 1, Sage Publ.,

Beverly Hills 1982

Hocyman, N.R., Kiyak, H.A., Social Gerontology, Allyn and Bacon inc., Boston 1988

Houben, P., A Compulsory Housing Path or a Possibility of Choice by the Elderly, The Netherlands Journal of Housing and Environmental Research, Delft University Press, Delft 1986

Jezernik, M., Potrebe in delovni potenciali ostarelih, Inštitut za sociologijo, Ljubljana 1980

Klajnšček, C., Institucionalizacija življenja in dela z ljudmi, Časopis za kritiko znanosti, 1985, št. 73-74

Kaučič, Z., Aktualna problematika socialnih zavodov Slovenije, Skupnost socialnih zavodov Slovenije, 1987 (tipkano gradivo)

Živković, M., Staranje v Jugoslaviji, Zavod za zaščito na radu, Niš 1973

Ida Hojnik, dipl. psihologinja, magistra sociologije, asistentka, Fakulteta za sociologijo politične vede in novinarstvo, Kardeljeva ploščad 1, 61000 Ljubljana